Prethodno priopćenje UDK 78.01(497.5)(091)(045)"15/16"
doi: 10.21464/fi36206
Primljeno 23. 3. 2016.

Stanislav Tuksar
Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija, Trg maršala Tita 12, HR–10000 Zagreb
stanislavtuxar@gmail.com

Misao o glazbi u autora podrijetlom iz hrvatskih povijesnih zemalja u tiskom objavljenim djelima 16. i 17. stoljeća

Sažetak

U tekstovima o glazbi autora podrijetlom iz hrvatskih povijesnih zemalja vidljiv je pomak od 16. na 17. stoljeće koji prati razvitak glazbeno-teorijske i znanstvene misli u Europi toga razdoblja općenito. Od pretežno teorijsko-spekulativnih, doktrinalnih i deskriptivnih pristupa i obrađenih tema u napisima 16. stoljeća, razvojni put vodi prema izrazitijoj tematsko-profesionalnoj fokusiranosti i većoj znanstvenoj rigoroznosti autora 17. stoljeća. Navedeni glazbeno-teorijski napisi očituju i vrlo raznolik problematski spektar, od problematike konkretnog izvođenja ranobarokne glazbe i kulturoloških aspekata glazbenog izvođenja, preko glazbene terminologije, do filozofijsko-spekulativnih aspekata glazbe. Ideje, stavovi i postignuća koja su iznijeli i zastupali ovi glazbeni pisci i teoretičari glazbe dio su opće europske povijesti humanizma, znanosti i filozofije 16. i 17. stoljeća. Među njima, neka su regionalnog i nacionalnog, a neka šireg europskog dometa i značenja.

Ključne riječi

misao o glazbi, autori hrvatskog podrijetla, tiskana djela, 16. stoljeće, 17. stoljeće

Uvod

Misao o glazbi na području hrvatskih zemalja u 16. i 17. stoljeću i u autora hrvatskog podrijetla koji su djelovali izvan njih složena je tema u onoj mjeri u kojoj je složena i povijest tih zemalja i sudbine njihovih ljudi – osobito onih koji su se bavili intelektualnim sadržajima – u tom razdoblju. Tko su bili ljudi koji su u ta, prema riječima Pavla Rittera Vitezovića oko 1700. godine, »dva stoljeća plačuće Hrvatske« našli snage i inspiracije da se u tom ratom i bijedom devastiranom području Europe bave tako ezoteričnom temom? Bili su to humanisti, filozofi, pjesnici, državnici, vjerski reformatori, liječnici, znanstvenici, leksikografi i putnici-sužnji, podjednako crkvena kao i svjetovna lica, što su dio svojih intelektualnih preokupacija usmjerili i na razmišljanje o glazbi. Bit će ovdje ukratko riječ o 17 autora koji su ta svoja razmišljanja objavili tiskom između 1507. i 1700. godine.

Prije pojedinačnog prikaza njihovih ideja i napisa o glazbi spomenut ćemo i neke šire odrednice koje će pridonijeti općenitijem i sveobuhvatnijem sagledavanju problematike koju ovdje predstavljamo. Prije svega, riječ je o ljudima koji su ili većinom hrvatskog ili manjinom inozemnog, odnosno etnički mješovitog podrijetla, koji su rođeni i obrazovani te su živjeli i djelovali ili na teritoriju hrvatskih zemalja ili izvan njih širom Europe – u talijanskim zemljama, njemačkim zemljama, Turskoj i Rusiji, a putovali i drugdje, po Austriji,

Češkoj, Francuskoj, Litvi, Mađarskoj, Poljskoj, Španjolskoj i Švicarskoj, sve do Bliskog Istoka i Japana. Stoga jednu skupinu tih ljudi valja smatrati pripadnicima ne samo hrvatskog nego i drugih kulturnih krugova: raznih talijanskih – napose rimskog i venecijanskog (Petrić, Mikalja, Komnen, Ivanović, Baglivi), njemačkog (Vlačić, Skalić) te ruskog (Križanić). Nadalje, njihovi tekstovi o glazbi rijetko se mogu lako pronaći i identificirati po naslovima pretežno glazbeno-teorijskog karaktera, nego se mnogo češće nalaze 'skriveni' unutar većih cjelina posvećenih drugim područjima umjetnosti, filozofije i znanosti – medicine, leksikografije, povijesti, etnografije, opće estetike, teologije, teorije književnosti, povijesti kazališta i dr. Tako je već na prvi pogled vidljivo da je riječ o raznorodnim sadržajima koji samo do određene mjere reflektiraju duh dviju epoha – kasne renesanse te ranoga i razvijenog baroka – a koji su možda većim dijelom odraz osobnih intelektualnih preokupacija njihovih autora, određenih njihovim individualnim životnim stilovima, potrebama i svjetonazorima.

Krenimo sada određenim slijedom predstavljati njihove elementarne biografske podatke, kratke sadržaje i profile tih djela te nosive ideje, i to redom kronologije objavljivanja tiskom djela pojedinih autora. Grupirat ćemo ih u skupine prema najopćenitijim odrednicama, nazvanim za ovu priliku: »Uže glazbeno-teorijske teme«, »Zapadne humanističke, opće i posebne znanstvene teme« i »Istočne putopisne i etnografske teme«.

Uže glazbeno-teorijske teme

Miho Monaldi (Michele Monaldi; Dubrovnik, 1540. – Dubrovnik, 1592.)

Irene, ovvero della bellezza (Venecija, 1599.)

Miho Monaldi je bio potomak talijanske obitelji doseljene oko 1430. u Dubrovnik iz talijanskog grada Pesara. Bio je ugledan pjesnik i matematičar, utemeljitelj – zajedno s Nikolom Vitovim Gučetićem – dubrovačke »Academie dei Concordi«. Za života objavio je tiskom samo četiri djela, ostala su mu djela izgubljena kao rukopisi, a u posthumno objavljenom *Irene, ovvero della bellezza* (Venecija, 1599.) objavio je u 8. dijalogu (poglavlju) prvu estetiku glazbe nekog autora djelatnog u hrvatskim zemljama. Teme koje Monaldi obrađuje su podjele glazbe, estetička analiza jednoglasja i polifonije, odnos glazbe i matematike, aksiologija glazbe s etičkog, spoznajnog i odgojnog aspekta, odnosi između pjesništva, retorike i glazbe, te osobito zanimljiva teorija značenja u glazbi i odnos glazbe i politike. Ove dvije posljednje teme obrađene su u člancima objavljenim krajem 1970-ih godina.[1]

Juraj Alberti (Giorgio Alberti; Split, 1604. – ?)

Dialogo per imparare con brevità à cantar canto figurato (Venecija, 1619.)

Juraj Alberti, uz Vinka Komnena, najzagonetnija je osoba među svim piscima o glazbi koje predstavljamo u ovome tekstu. O njemu se zna samo da je bio građanin grada Splita, da je bio sin istaknutoga splitskog književnika Matije Albertija, da je u godini kada je objavio svoje jedino poznato djelo imao tek 15 godina te da je prema tome rođen 1604. Poznato je još da je u doba objavljivanja svojega traktata učio glazbu kod Romana Michelija i Martija Valinea u Veneciji, te da je 1627. pokušao prodati rimskoj *Congregatio de Propaganda Fide* očeve rukopise pisane dijelom latinicom, a dijelom *nel carattere Ilirico*, tj. glagoljskim pismom, kako bi si osigurao mjesto u tzv. *Colegio illirico* u Loretu.

Alberti je autor prvog hrvatskog glazbeno-teorijskog traktata objavljenog kao samostalno djelo. To je djelce naslovljeno *Dialogo per imparare con brevità à cantar canto figurato* (*Dijalog za brzo učenje figuralnog pjevanja*) i objavljeno je kod nakladnika Antonija Turrina u Veneciji 1619. godine. U njemu se iznosi ono što se smatralo elementarnom teorijom glazbe onoga doba: ljestvice, notno crtovlje, solmizacija, ključevi, mjere, vrste nota, pauze, ligature, sinkope, te odnos tona i riječi. Također donosi i nekoliko vježbi za solfeđiranje i pjevanje ljestvica, različitih intervala i dionica madrigala i ostalih skladbi, te vlastitu definiciju glazbe kao »skladno uređenih« glasova.[2]

Čitava patricijska obitelj Alberti (njegov otac te stričevi Ivan i Nikola) bili su ideološki i politički protivnici splitskog nadbiskupa Marcusa Antoniusa De Dominisa, optuženog 1616. za protestantsku herezu. Postoje indicije da je Juraj Alberti zajedno sa skladateljem Ivanom Lukačićem i novim splitskim protureformacijskim nadbiskupom Sforzom Ponzonijem tvorio skupinu istomišljenika koja je naslijedila dvojac De Dominis – Tomaso Cecchini u splitskoj metropolitanskoj crkvi, te tako sudjelovao u intrigantnom crkvenopolitičkom, društvenom i glazbeno-kulturnom spletu okolnosti početkom 17. stoljeća u Dalmaciji.[3]

Juraj Križanić (Georgius Crisanius / Giorgio Crisanio; Obrh, 1618. – Beč?, 1683.)

Sigurna djela:

Asserta musicalia nova prorsus omnia (Rim, 1656.; tisak); *Novum instrumentum Ad cantus mira facilitate componendos* (Rim, 1658.; tisak); *Nova inventa musica* ili *Tabulae nouae, exhibentes musicam, Late augmentatam: Clare explicatam: Valde facilitatam* (Rim, 1657.–58.; rukopis); *De Musica* (Tobolsk, između 1663. i 1666.; rukopis); *O cerkovnom penju* (Tobolsk–Moskva, 1675.; rukopis).

Opera dubia:

Sopra le Proportioni Musicali (Rim 1658.?; MS; nesigurno autorstvo); *Novi uzorak glazbe* (Moskva, 1676.; nesigurno autorstvo).

Juraj Križanić je izvan muzikoloških krugova u crkvenoj i kulturnoj povijesti Hrvatske i Rusije poznat od sredine 19. stoljeća uglavnom zbog svojih rano iznesenih panslavenskih ideja. Njegov životni itinerer govori po sebi o kakvom je nemirnom duhu bila riječ. Rođen je u selu šezdesetak kilometara

1
Usp. Stanislav Tuksar, »Bedeutungstheorie in der Musik in 'Irene, ovvero della bellezza' (1599) von Miho Monaldi. Ein Beitrag zur Geschichte der semiologischen Doktrinen in der Musik«, *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music* VIII (2/1977), str. 263–272; Stanislav Tuksar, »Musique et politique à Dubrovnik à l'époque de Renaissance«, *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music* X (1/1979), str. 99–111. doi: https://doi.org/10.2307/836890. Općenitije o Monaldijevim tezama vidi u: Stanislav Tuksar, »Neke glazbenofilozofijske teme u djelu Miha Monaldija«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2005., XXXI/61–62, str. 115–128.

2
O Albertijevu je traktatu do sada pisano u: Josip Andreis, »Albertijev 'Dijalog' o 350-godišnjici objavljivanja«, *Arti musices* 1 (1969), str. 91–104; Ennio Stipčević, Juraj Alberti: »Dialogo (1619)«, u: *Musica incognita. Ivan Lukačić i njegovo doba*, Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, Šibenik 1998., str. 89–94.

3
Za ovu hipotezu usp. opširnije u: Stanislav Tuksar, »Music, Reformation and Catholic Renewal in Early 17th-Century Dalmatia«, u: Alberto Colzani, Andrea Luppi, Maurizio Padoan (ur.), *Barocco Padano. Atti del XIV Convegno internazionale sulla musica italiana nei secoli XVII–XVIII*, A.M.I.S., Como 2012., str. 399–412. doi: https://doi.org/10.1093/ml/gsc012.

južno od Zagreba, polazi isusovačku gimnaziju u Zagrebu, studira filozofiju u Grazu, pravo i teologiju u Bologni, a doktorira u Rimu 1642. U Grčkom seminaru u Rimu uči grčki i prevodi ruske crkvene pisce. Nakon obavljanja manjih crkvenih dužnosti u Hrvatskoj, odlazi 1647. u Moskvu, Varšavu, Beč i Konstantinopol, vraća se u Rim 1652., gdje objavljuje nekoliko djela (npr. *Biblioteca schismaticorum universa*, 1656.). Godine 1659. preko Zagreba i Beča odlazi po drugi put u Moskvu, gdje godinu dana djeluje kao pisac, prevoditelj i savjetnik cara Aleksisa Mihajloviča, ali 1661. iznenada i iz dosad neobjašnjivih razloga biva prognan na 15 godina u Sibir (Tobolsk). Tamo nastaju neka od Križanićevih najvažnijih djela, kao npr. *Polytika* ili *Razgowori ob wladatelystwu*, *Gramatika* u obliku mješavine hrvatskog i crkveno-slavenskog jezika, te niz tekstova o providnosti, krštenju, proročanstvima, itd. Pomilovan od strane novog cara Fedora Aleksejeviča, Križanić se 1676. vraća u Moskvu, a potom odlazi na Zapad, prvo u Vilnius gdje ulazi u dominikanski red i gdje objavljuje svoje posljednje važno djelo – *Historia de Sibiria*. Godine 1683. pridružuje se u Varšavi vojsci poljskog kralja Jana Sobieskog s kojom odlazi u rat pod Beč, gdje mu se gubi trag u bitci protiv Osmanlija.

Idealist i fantast, ali i čovjek iznimne kulture i enciklopedijske erudicije, Križanić je čitava života snatrio o pomirbi zapadnih i istočnih kršćanskih crkava te oslobađanju istočne Europe od Osmanlija. Međutim, često neshvaćen na objema stranama, u Rimu je bio smatran pretjeranim slavenskim nacionalistom, a u Moskvi sumnjivim strancem i za državu potencijalno opasnim neprijateljem. Pa ipak, njegovo su djelo kasnije sa zanimanjem proučavali i Petar Veliki i ruski slavofili 19. stoljeća, kao i južnoslavenski nacionalisti 19. i 20. stoljeća.

Uza sve druge preokupacije, Križanićevo intenzivno zanimanje za glazbene teme upravo začuđuje svojom opsežnošću i raznovrsnošću. Popis njegovih sigurnih i pretpostavljenih djela bez premca je u čitavoj povijesti starije hrvatske glazbeno-teorijske misli sve do Franje Ksavera Kuhača u drugoj polovici 19. stoljeća. U *Asserta musicalia* tiskanim 1656. Križanić je objavio svoje ideje o nekim elementima teorije glazbe i nekim toposima povijesti glazbe. U djelu *Novum instrumentum* predložio je »novo oruđe prikladno za komponiranje pjesama na iznimno lak način« u obliku mehaničke naprave s upisanim akordičkim kombinacijama kao harmonijskim temeljima melodijskih linija. U djelu *Nova inventa musica* donosi nove ideje o transpoziciji klavijature u različite tonalitete, težeći – kao protivnik rimskog glazbeno-teorijskog kruga oko Juana Caramuela Lobkowitza i Pierfrancesca Valentinija – temperiranom sustavu intonacije prije njemačkog teoretičara Andreasa Werckmeistera. Korespondirao je, među ostalima, sa znamenitim isusovačkim znanstvenikom Athanasiusom Kircherom i portugalskim kraljem Joãom IV. O Križaniću je općenito, a kao glazbenom teoretičaru napose, dosad objavljen iznimno velik broj specijalističkih radova, a bibliografija o njemu najopsežnija je uopće u usporedbi s ostalim autorima koje navodimo u ovome radu.[4] Među djelima s glazbenoteorijskom problematikom najbolje je obrađena tiskovina *Asserta musicalia*,[5] potom rukopisno djelo *Nova inventa musica*,[6] ali još je nedovoljno proučen zanimljiv i vrijedan rukopisni tekst »De Musica«, dio Križanićeva kapitalnog djela *Polytika*, u kojem je Križanić iznio vlastite spekulacije i spoznaje o temeljnim funkcijama glazbe, glazbenim karakteristikama nekih starijih (antička Grčka, Rim) i nekih njemu suvremenih novijih društava i nacionalnih sredina (Portugalci, Francuzi, Hrvati, Srbi, Talijani, Španjolci, moderni Grci, Turci, Nijemci, Česi, Poljaci i dr.), te o organizaciji vojne glazbe i njezine uloge u budućnosti ruske države.[7]

Zapadne humanističke, opće i posebne znanstvene teme

Federik Grisogono-Bartolačić (Federicus Chrysogonus; Zadar, 1472. – Zadar, 1538.)

De Musica integritate, u: *Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omni scientia* (Venecija, 1507.); *De modo Collegiandi*, *Pronosticandi et Curandi Febres* (Venecija, 1528.)

Federik Grisogono-Bartolačić bio je kozmograf, matematičar i liječnik, obrazovan na Sveučilištu u Padovi. Nakon što je na tom sveučilištu godinu dana predavao astrologiju i matematiku, vratio se u rodni grad Zadar gdje je do kraja života obavljao liječničku praksu. Objavio je dva djela u kojima se sporadično bavi i glazbenom problematikom. U tom području zalaže se za platonističko-pitagorejske koncepcije o teoriji glazbe kao pripremnoj znanstvenoj disciplini za razumijevanje univerzalne kozmologije i postizanje ljudske sreće. Pritom očituje jasnu vezu, konzervativnu u orijentaciji, sa srednjovjekovnom problematikom intervalske numerologije unutar okvira tradicionalnog učenja o glazbi kao dijelu kvadrivija. O Grisogonovu bavljenju glazbenom problematikom do sada je pisano samo u desetljeću 1970-ih kada je pronađen i identificiran njegov tekst »De Musica integritate«.[8]

Matija Vlačić Ilirik (Matthias Flacius Illyricus; Labin, 1520. – Frankfurt/M, 1575.)

De veris et falsis adiaphoris, u: *Omnia latina scripta…* (Magdeburg, 1549.)

Matija Vlačić Ilirik, rođen u Istri, bio je školovan u Veneciji. Konvertirao je na protestantizam, postavši blizak suradnik Luthera i Melanchthona, te proživio život u Augsburgu, Baselu, Tübingenu, Wittenbergu i Jeni, gdje je bio suosnivač tamošnjeg sveučilišta te prvi profesor grčkog i hebrejskog. Završio je kao prognanik zbog svoje prevelike radikalnosti u teološkom pitanjima, zbog koje se protivio procesima u njemačkom društvu nakon kompromisa između katolika i protestanata postignutog 1555. godine. Objavio je preko 140 djela, među kojima su najvažnija *Catalogus testium veritatis*, *Clavis scripturae*

4
Za glazbenoteorijske teme najopsežniji dosad objavljeni rad je: Ivan Golub, *Juraj Križanić, glazbeni teoretik 17. stoljeća*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1981. Usp. osobito bogatu i iscrpnu bibliografiju na kraju ovog djela na str. 179–197.

5
Usp. npr. Albe Vidaković, »Asserta musicalia (1656) Jurja Križanića i njegovi ostali radovi s područja glazbe«, *Rad JAZU* 337 (1965), str. 41–160.

6
Usp. Patrizio Barbieri, »Križanić, Caramuel e P. F. Valentini sulla divisione dell' ottava musicale«, *Rad HAZU* 454 (1992), str. 19–40.

7
O tome su dosad pisali, među ostalima, Albe Vidaković, »Asserta musicalia (1656) Jurja Križanića i njegovi ostali radovi s područja glazbe«, *Rad JAZU* 337 (1965), str. 41–160; Ivan Golub, *Juraj Križanić, glazbeni teoretik 17. stoljeća*, str. 38–50; Aleksandr L. Gol'dberg, Juri P. Avvakumov, Aleksandr S. Belonenko, V. G. Karcovnik, »Traktat o muzyke Jurija Križaniča«, u: *Trudy otdela drevnerusskoj literatury*, XXXVIII (1985), str. 357–410; Stanislav Tuksar, »Juraj Križanić, His Treatise *De Musica* (1663–66), and His Remarks on Performing Practices«, *Diasporas*, *Musiques nomades. Réseaux, itinéraires, objets (Europe, XVIIe-XIXe siècles)*, 26 (2015), str. 35–55. doi: https://doi.org/10.4000/diasporas.404.

8
Usp. Ivo Supičić, »'De Musica integritate' Federika Grisogona-Bartolačića«, *Zvuk*, 124–125 (1972), str. 99–103; Stanislav Tuksar, »Federik Grisogono-Bartolačić: pitagorejska kozmologija i mistika brojeva«, u: *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1978., str. 9–27.

sacrae i osobito *Ecclesiastica historia*, tj. znamenite *Centuriae Magdeburgiensis* u 13 svezaka. Dosad je u 15 Vlačićevih djela pronađen niz omanjih fragmenata o glazbenoj problematici, od kojih se najzanimljiviji čine oni u djelu *De veris et falsis adiaphoris* iz 1550. u kojima se zalaže za to da karakter nove luteranske crkvene glazbe bude isključivo ozbiljan, jednostavan i čedan, tj. nelascivan. Međutim, u nekim drugim ranijim napisima zalagao se i za radikalno isključenje glazbe iz evangeličkog bogoslužja.[9]

Pavao Skalić (Paulus Scalichius; Zagreb, 1534. – Gdanjsk, 1575.)

Discursus Harmonicus, u: *Encyclopaedia, seu Orbis disciplinarum, tam sacrarum quam prophanarum, Epistemon* (Basel, 1559.)

Pavao Skalić je nakon osnovnog školovanja u Zagrebu studirao filozofiju i teologiju u Beču i Bologni. Sudbinu ovog nemirnog duha odredila je njegova trajna opsesija da s pomoću krivotvorenih dokumenata dokaže svoje 'visoko' društveno podrijetlo – onog kneževa od Like, vojvoda della Scala iz Verone, bosanskih i srpskih kraljeva, pa čak i bizantskih careva. Zbog toga je 1550-ih morao dvaput napustiti lukrativne i visoko pozicionirane službe ispovjednika na dvoru u Beču i u administraciji pruskog kralja u Königsbergu. Dvostruki konvertit s katolicizma na protestantizam i nazad na katolicizam, posljednjih je devet godina života proveo bježeći pred smrtnom kaznom po Njemačkoj, Francuskoj i Poljskoj. Objavio je ukupno 17 djela. Među njima je najznačajnije *Encyclopediae, seu Orbis disciplinarum tam sacrarum quam prophanarum, Epistemon* (Basel, 1559.),[10] koje sadrži tri fragmenta i tri teksta o glazbi. Najvažniji među njima, primjerni enciklopedijski članak *Discursus harmonicus*, donosi pregled teorija glazbenih efekata s njihovim etičkim reperkusijama, te drugih akustičkih i psiho-fizioloških tema na temelju postavki Platona, Aristotela i Marsilija Ficina. Skalić se pritom očituje kao tradicionalistički orijentiran neopitagorejac i kršćanski platonist, pa ostaje značajan nadasve po tome što je začeo modernu enciklopedistiku, preuzimajući, na primjer, i gotove tekstove drugih autora, kao što je jedan o glazbi talijanskog humanista 15. stoljeća Angela Poliziana.[11]

Frane Petris/Petrić (Francesco Patrizi da Cherso, Franciscus Patritius; Cres, 1529. – Rim, 1597.)

Della Poetica (Ferrara, 1586.)

Svestrani mislilac Frane Petrić općenito se smatra jednim od tri najznačajnija filozofa prirode u razdoblju renesanse. Školovao se u rodnome Cresu, te potom u Veneciji, Ingolstadtu i Padovi. Prvi je dio odrasla života proveo, između ostalog, kao učitelj na Cipru i u Kataloniji na dvoru katalonskog potkralja, a pokušao se – neuspješno – baviti i trgovinom. Posljednjih dvadeset godina života bio je profesorom platonske filozofije na sveučilištima u Ferrari i Rimu. Objavio je tiskom 27 djela, ostavio u rukopisu daljnjih 15, bavio se prevođenjem i ostavio bogatu korespondenciju. Očitujući se kao tipični renesansni 'uomo universale', Petrić je objavio radove s područja utopijske društvene teorije, metodologije i filozofije povijesti, retorike, pjesništva, geometrije, okultizma, vojnih vještina, teorije pjesništva i – najvažnije! – teorije prirodne filozofije u djelu *Nova de universis philosophia* (1591., 1593.). Svoje ideje o glazbi izložio je u djelu *Della poetica* (*O pjesništvu*, 1586.), gdje je vrlo opsežno dokumentirano i argumentirano dokazao tezu o jedinstvu pjesništva, glazbe i pokreta u izvornom izvođenju antičkih grčkih drama. Time je vrlo vjerojatno utjecao na tzv. Firentinsku cameratu, tj. humanistički krug oko Gio-

vannija Bardija u Firenci, djelatan 1580-ih, i na njihove ideje u dešifriranju starogrčke glazbene notacije te tako neizravno pridonio koncepciji opere kao novog glazbeno-scenskog žanra.[12]

Nikola Vitov Gučetić (Niccolò Vito di Gozze; Dubrovnik, 1549. – Dubrovnik, 1610.)

Dialogo della bellezza, detto Antos (Venecija, 1581.), *Governo della famiglia* (Venecija, 1589.), *Dello stato delle republiche secondo la mente di Aristotile con esempi moderni* (Venecija, 1591.)

Nikola Vitov Gučetić je bio dubrovački patricij koji je cijeli život proveo u vrhu lokalnog društvenog establišmenta; među ostalim, bio je sedmerostruko izabrani Knez Dubrovačke republike, upravitelj solana i državne kovnice novca, itd. Objavio je deset djela, baveći se filozofijskim, ekonomsko-političkim i pedagogijskim temama, uglavnom u maniri sinteze renesansnog platonizma i aristotelizma. Osobito je pomno istraživao problematike ljubavi i ljepote. Fragmente s razmišljanjima o glazbi ostavio je u trima djelima: *Dialogo della bellezza, detto Antos* (1581.), *Governo della famiglia* (1589.) i *Dello stato delle republiche secondo la mente di Aristotile con esempi moderni* (1591.). U njima se bavio pitanjima aktivnog i pasivnog bavljenja građana glazbom, odbacivanjem profesionalnog glazbenog odgoja u općem odgojnom curriculumu, izbora pravilnih harmonija, ritmova i glazbala za glazbeni odgoj, sve u okvirima neoplatonističke i neoaristotelovske koncepcije *paideie*.[13] Međutim, u rasprave je uključivao i svojevrsnu kritiku suvremenog dubrovačkog društva te iznosio stajališta praktičkog političara. Dodatno su zanimljiva njegova malobrojna svjedočanstva o glazbi i sudjelovanju u izvedbama djela istaknutog komediografa Marina Držića. Gučetić je tako na jedinstven način važan kao neposredni svjedok i aktivni čimbenik u oblikovanju glazbene kulture u renesansnom Dubrovniku.[14]

Faust Vrančić (Faustus Verantius; Šibenik, 1551. – Venecija, 1617.)

Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum: Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae (sic) *et Hungaricae* (Venecija, 1595.)

Faust Vrančić školovao se na sveučilištima u Padovi, Rimu i Beču. Potom se kao pravnik selio po dvorovima tadašnje feudalne Europe i penjao se hije-

9
Koliko je poznato, o nekim Vlačićevim idejama o glazbi dosad je objavljen samo jedan rad: Stanislav Tuksar, »Hrvatsko-njemački protestantski teolog Matija Vlačić Ilirik (1520–1575) i problem glazbe u Interimima iz 1548. godine«, u: Stanislav Tuksar (ur.), *Glazba, ideje i društvo – Music, Ideas and Society*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 1993., str. 249–255.

10
Novo dvojezično izdanje (latinski izvornik i hrvatski prijevod) priredila je Mihaela Girardi-Karšulin pod naslovom: Pavao Skalić, *Epistemon*, Institut za filozofiju, Zagreb 2004.

11
Usp. Stanislav Tuksar, »Pavao Skalić: Harmonija i glazba sfera«, *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1978., str. 29–47.

12
Usp. Stanislav Tuksar, »Franjo Petris: o dešifriranju starogrčke glazbene notacije«, *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1978., str. 67–87.

13
Usp. Monika Jurić, »Paideia and the Neo-Platonic Ideas on Music Education and Culture in Renaissance Dubrovnik in the Works by Niccolò Vito di Gozze (Nikola Vitov Gučetić, 1549–1610)«, *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music*, 44 (1/2013), str. 3–17.

14
Usp. Stanislav Tuksar, »Nikola Vitov Gučetić: renesansni Dubrovnik – glazba i odgoj«, *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1978., str. 97–113.

rarhijama političkih i crkvenih struktura te 1594. postao čanadskim biskupom u Mađarskoj. Uz filozofska djela *Logica nova* i *Ethica christiana* najvažnije mu je djelo *Machinae novae*, objavljeno 1616. godine, u kojem inventivno raspravlja i donosi precizne nacrte novo izmišljenih strojeva, među kojima i padobrana. Prema predaji, preživio je i skok s prototipom te naprave što ga je sam izradio. Drugo najvažnije Vrančićevo djelo jest *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum: Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae* (sic) *et Hungaricae*, objavljen u Veneciji 1595. godine, što se smatra prvim tiskanim rječnikom hrvatskog i mađarskog jezika. Jezikoslovci su ustanovili da vokabular Vrančićeva dalmatinskog, tj. hrvatskog jezika u tom rječniku pripada govoru iz okolice Šibenika iz 1550-ih godina.[15] Među 3581 registrirane hrvatske riječi nalaze se i 43 termina kojima se označuju predmeti i pojmovi s područja glazbe, tj. nazivi glazbala, načini izvođenja, nazivi glazbenih proizvoda, te neki elementarni pojmovi s područja recepcije, teorije i estetike glazbe.[16] Zanimljiva je Vrančićeva kovanica *skladnoglasje* kao inačica za riječi 'muzika' i 'glazba', a bila je u javnoj uporabi u hrvatskom jeziku sve do 19. stoljeća. Smatra se da je s Vrančićevim rječnikom započelo normiranje hrvatskog jezika, pa tako i kodificiranje hrvatske glazbene terminologije. Naime, i dalje

»… stoji tvrdnja da je cijeli Vrančićev glazbeni terminološki fond i danas dio hrvatskog književnog jezika, pa s obzirom i na kronološku udaljenost i na povijesno prvenstvo, zaslužuje također punu pažnju u okvirima znanosti o glazbi.«[17]

Jakov Mikalja (Jacobus Mica(g)lia; Pescia, 1601. – Loreto, 1654.)

Blago jezika slovinskoga (Loreto, 1649. – Ancona, 1651.)

Jakov Mikalja studirao je filozofiju i stupio u isusovački red u Rimu 1628. godine. Mikalja je poslan 1630. u Dubrovnik, ondje boravi do 1635. i završava teologiju te biva zaređen za svećenika. U godinama od 1637. do 1645. boravio je kao misionar u isusovačkoj postaji u Temišvaru u Erdelju, danas u Rumunjskoj, tada na teritoriju Osmanskoga carstva. Po povratku u Rim 1645. započeo je radove na sastavljanju i pripremi za tisak svojega dubrovačko/dalmatinsko (hrvatsko-)talijansko–latinskoga općeg rječnika *Blago jezika slovinskoga*, koji je konačno tiskan u Loretu i Anconi između 1649. i 1651. Među 25.000 uvrštenih hrvatskih riječi, 170 termina označuje predmete, pojave i pojmove s područja instrumentalne glazbe (terminologija vokalne glazbe još nije obrađena u hrvatskoj muzikologiji). Oni označuju: pojedina glazbala, njegove dijelove i materijal za gradnju glazbala; svirače (izvoditelje) i graditelje glazbala; načine sviranja (izvođenja) na pojedinim glazbalima; glazbene proizvode, tj. vrste zvukova proizvedene na pojedinim glazbalima; kulturno-povijesne aspekte muziciranja na pojedinim glazbalima, uključujući i relevantne citate iz hrvatske književnosti. Ukupno je uvršteno i obrađeno 26 glazbenih instrumenata.[18] Do pojave rječnikâ Ardelia Della Belle i Ivana Belostenca u prvoj polovici 18. stoljeća, Mikaljin je rječnik bio najopsežniji tiskom objavljeni kompendij hrvatskih riječi.

Vinko Komnen (Vicenzo Comneno, Napulj, 1590. – Napulj, 1667.)

Annotationes in Geometriam, Arithmeticam, Musicam et Astrologiam, s.d. (prije 1667.)

Vinko Komnen jedna je od najpitoresknijih ličnosti hrvatskog podrijetla u razdoblju koje razmatramo. Pokazivao je iste socio-psihološke sindrome kao i Pavao Skalić stoljeće ranije. Naime, tvrdio je da je izravni potomak bizantske carske obitelji Komnen, odnosno praunuk posljednjeg bizantskog cara

Alexiusa Comnena (1432.–1505.), rođen slučajno u Napulju. Djetinjstvo je proveo u gradiću Slano kraj Dubrovnika. Bio je školovan u isusovačkom kolegiju u Rimu, potom je stupio 1608. u dominikanski red u Dubrovniku, nastavio školovanje u španjolskoj Salamanci te poslije djelovao u Rimu i Napulju. Zatim je bio duhovni savjetnik u armadi španjolskih kraljeva Filipa II. i III. te misionar u Japanu. Vrativši se 1660. u Dubrovnik preživio je atentat i potom se ubrzo vratio u Napulj, gdje je umro 1667. Glavni izvor za Komnenovu biografiju, knjiga *Le glorie cadute dell' antichissima, ed augustissima famiglia Comnena* Lorenza Miniatija iz 1663. navodi čak 33 naslova Komnenovih tiskom objavljenih djela (od kojih su dva uvrštena u istu knjigu), među kojima i naslov *Annotationes in Geometriam, Arithmeticam, Musicam et Astrologiam*. Međutim, ni to djelo ni većina preostalih nisu nikada pronađeni ni u jednom primjerku, pa se s priličnom vjerojatnošću smatra da je većina podataka u Miniatijevoj knjizi zapravo grubi falsifikat. Tako Komnenov život i veći dio pretpostavljanog opusa ostaju još nerazjašnjeni misterij, a mi ga bilježimo kao kuriozni slučaj za koji se ipak pokazalo da je imao veze s glazbom: sačuvana su i u modernom izdanju objavljena tri Komnenova madrigala.[19]

Juraj Habdelić (Georgius Habdelich, Staro Čiče, 1609. – Zagreb, 1678.)

Zrcalo Marijansko (Graz, 1667.), *Dictionar ili reči slovenske z vekšeha ukup zebrane*, *u red postavljene i dijačkemi zlahkótene* (Graz, 1670.), *Pervi otca našega Adama greh* (Graz, 1674.)

Nakon gimnazijskog školovanja u Zagrebu, Habdelić se dalje školovao u Beču i Grazu, stupio u isusovački red i postigao doktorat iz filozofije u Trnavi. Djelovao je potom kao profesor retorike, poetike i logike na školama u Rijeci, Varaždinu i Trnavi, da bi na posljetku postao upraviteljem seminara i rektorom isusovačkog kolegija u Zagrebu. Sačuvana su mu ukupno tri djela, sva su tri objavljena tiskom u Grazu i sva tri sadrže glazbenu tematiku. Djela *Zrcalo Marijansko* i *Pervi otca našega Adama greh* tipična su beletristika protureformacije, uz religiozno-moralnu pobožnost puna aluzija na suvremeni društveni život, i u njima se Habdelić očituje kao kuditelj, osuditelj i moralizator, vojnik tzv. borbene crkve, 'ecclesiae militantis'. No istodobno su to i uzorni primjeri virtuoznog stila u kajkavsko-hrvatskom jezičnom idiomu, pa se npr. djelo *Pervi otca našega Adama greh* smatra najboljim djelom starije kajkavske (tj. sjevernohrvatske) proze uopće.[20] U njemu je čitavo jedno poglavlje u izrazito protureformacijskom duhu posvećeno zalaganju za »pobožne, poštene i na

15
Vladoje Dukat, »Rječnik Fausta Vrančića«, *Rad JAZU* 231 (1925), str. 109.

16
Usp. Stanislav Tuksar, »Hrvatska glazbena terminologija u 'Rječniku' Fausta Vrančića (1595)«, *Arti Musices* 7 (1976), str. 41–59.

17
Ibid., str. 58.

18
Usp. Stanislav Tuksar, »Hrvatska glazbena terminologija u 'Blagu jezika slovinskoga' (1649–1651) Jakova Mikalje«, *Arti Musices* 11 (1/1980), str. 5–35.

19
Na uvođenje Komnena u povijest hrvatske glazbe uputio je članak: Miho Demović, »Dubrovački ranobarokni skladatelj Vicenco Komnen (1590–1667)«, *Rad JAZU* 377 (1978), str. 315–336. Za problematiku odnosa Komnena i glazbe vidi također: Stanislav Tuksar, »Dubrovački ranobarokni skladatelj Vinko Komnen u mreži odnosa s prethodnicima i suvremenicima«, *Arti musices* 46 (1/2015), str. 5–25.

20
Usp. Krešimir Georgijević, *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1969., str. 75–76.

diku Božju spravljene« narodne pjesme,[21] te izbjegavanju »sramotneh, nepobožneh, nečisteh« popijevaka,[22] ali ta problematika (kao ni cjelokupni korpus terminologije vokalne glazbe) još nije muzikološki obrađena.

Habdelićev hrvatsko-latinski rječnik *Dictionar ili reči slovenske z vekšeha ukup zebrane*, *u red postavljene i dijačkemi zlahkótene* sa svojih oko 10.000 kajkavskih riječi, »izabranih među više njih«, bio je namijenjen za potrebe školske mladeži u užoj Hrvatskoj i Slavoniji, posebno za studente netom 1669. godine utemeljenog zagrebačkog isusovačkog sveučilišta. Među tim riječima nalaze se 84 termina koji označavaju predmete, pojave i pojmove s područja glazbe, od čega 53 kao označitelji instrumentalne glazbe s navođenjem ukupno 15 glazbala. Među njima je i omanji niz specifičnih narodnih glazbala s područja kontinentalne Hrvatske.[23]

Kristofor Ivanović (Cristoforo Ivanovich, Budva, 1628. – Venecija, 1688.)

Minerva al tavolino, u: *Memorie teatrali di Venezia* (Venecija, 1681., 1688.)

Kristofor Ivanović je među autorima navedenim u ovom tekstu – uz Jurja Križanića – najpoznatije internacionalno ime i autor 17. stoljeća u krugovima muzikologa i povjesničara kazališta. Rođen je u patricijskoj katoličkoj, dakle dalmatinsko-hrvatskoj obitelji u Budvi, tada malom gradu venecijanske Dalmacije južno od Dubrovnika i Boke Kotorske koja je danas dio Crne Gore. Nakon što je postao kanonik i gradski sudac, Ivanović je u dobi od 25 ili 26 godina (1653./1654.) otišao u Veronu i potom 1657. u Veneciju, gdje će ostati živjeti do kraja života. A život je proveo slijedeći dvostruki put: bio je istodobno kao crkveno lice *Juris utriusque Doctor*, *sottocanonico* i *canonico* crkve sv. Marka u Veneciji, a kao javni djelatnik iskazivao je snažno nagnuće spram književnosti i kazališta, bio član više akademija u Veroni (Accademia Filarmonica, Accademia dei Temperati) i Veneciji (Accademia Delfica), te kao autor stvorio niz oda, soneta, panegirika, madrigaletta i drugih manjih pjesničkih formi. No u najvažnija Ivanovićeva postignuća zasigurno spadaju njegovih pet opernih libreta, važna i zanimljiva korespondencija te nadaleko poznata operna kronika venecijanskih kazališta. Svih pet libreta uglazbili su između 1663. i 1673. onodobni istaknuti skladatelji Pietro Andrea Ziani, Francesco Cavalli i Giovanni Maria Pagliardi, a uprizorene su u kazalištima u Veneciji (Teatro Grimano, Teatro S. Moisè), Beču (Hoftheater – Teatro Cesareo) i Piacenzi (Teatro Farnese). Njegova korespondencija, objavljena 1675. na kraju knjige *Poesie*, donosi vrijedne opservacije o nekim glazbeno-estetičkim problemima vezanim uz melodiju i ritam te o društveno-ekonomskim aspektima operne produkcije na složenom venecijanskom tržištu od 12 paralelno postojećih kazališta. Svakako je najvažnije Ivanovićevo djelo *Memorie teatrali*, prvi općepoznati kronološki popis venecijanskih opera izvedenih između 1637. i 1687. U dijelu teksta naslovljenom *Minerva al tavolino* donosi u okviru svojevrsne teorije glazbene drame dragocjene kritičke napomene o žanru ‘dramma per musica’, te njegovim nedostatcima i zlouporabama u scenskim uprizorenjima i mletačkoj opernoj praksi napose. O Ivanoviću kao prvom kroničaru prvih 50 godina venecijanske opere i o njegovoj epistolarnoj djelatnosti objavljena je dosad prilično opsežna literatura, ponajviše u Italiji, ali i u SAD-u, Hrvatskoj i Crnoj Gori.[24]

Gjuro Baglivi (Georgius Baglivus Armenius / Giorgio Baglivi; Dubrovnik, 1668. – Rim, 1707.)

De anatome, morsu & effectibus tarantulae (Rim, 1696.; Ženeva, 1698.), *De fibra motrice et morbosa* (Perugia, 1700.; Lyon (Basel, London), 1703.; Venecija, 1727.), *Opera omnia* (Lyon, 1704. (Lyon, 1710., 1714., 1719., 1733.,

1745.; Antverpen, 1715., 1719., 1734.; Venecija, 1716., 1721., 1723., 1727., 1738., 1752., 1754., 1761.; Bassano, 1732., 1737.; Nürnberg, 1751.; Paris, 1788.; Leipzig, 1827.–1828.)

Dubrovački liječnik i polihistor armenskog podrijetla Đuro Baglivi bio je na vrhuncu karijere papinski liječnik i profesor anatomije i teorijske medicine na Sveučilištu *La Sapienza* u Rimu. U nekoliko svojih medicinskih djela, objavljenih krajem 17. stoljeća, razradio je i neke aspekte odnosa glazbe, plesa i medicine. Tako npr. u IX. poglavlju *Dissertatio I. de anatome, morsu et effectibus tarantulae* (Rim, 1696.) opisuje kako se u talijanskoj pokrajini Apuliji liječi bolest tarantizma i njome izazvanih halucinogenih stanja. Dugim višesatnim plesanjem uz određeni tip glazbe izaziva se obilato znojenje koje izaziva lučenje štetnih elemenata unesenih u čovjekov organizam ubodom pauka tarantule, što vodi ozdravljenju. U XIII. poglavlju istoga djela te u djelu *Tractatus de fibra motrice et morbosa* (Perugia, 1700.) Baglivi raspravlja o koristima bavljenja pjevanjem i općenito psihosomatskim utjecajima kretanja u glazbi na stanje duha i tijela (zubobolja, krvotok, disanje, opći fluiditet, moždana vlakna i drugo). Ovim je uvidima i tvrdnjama Baglivi vrlo rano dao svoj znanstveni doprinos problematici muzikoterapije. Međutim, dok je njegov rad na striktno medicinskom planu odavna višestruko vrednovan,[25] rad na objavljivanju i vrednovanju njegovih glazbeno-terapeutskih ideja tek je u tijeku.[26]

21
Usp. Ennio Stipčević, *Hrvatska glazba*, Školska knjiga, Zagreb 1997., str. 85–86.

22
Usp. Marin Franičević, Franjo Švelec, Rafo Bogišić, *Povijest hrvatske književnosti*, 3. knjiga: *Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Liber, Mladost, Zagreb 1974., str. 237.

23
Usp. Stanislav Tuksar, »Kajkavska glazbena terminologija u 'Dictionaru' (1670) Jurja Habdelića«, u: Srećko Lipovčan (ur.), *Glazbena baština naroda i narodnosti Jugoslavije od 16. do 19. stoljeća*, sv. I, Muzički informativni centar, Varaždinske barokne večeri, Zagreb, Varaždin 1980., str. 51–68.

24
Usp. Norbert Dubowy, »Un dalmata al servizio della Serenissima. Cristoforo Ivanovich, primo storico del melodramma«, u: *Il teatro musicale del Rinascimento e del Barocco tra Venezia, regione Giulia e Dalmazia: Idee accademiche a confronto*, Circolo della cultura e delle arti, Trieste 1991., str. 21–31; prijevod na hrvatski: »Jedan Dalmatinac u službi Serenissime. Kristofor Ivanović, prvi povjesničar melodrame«, *Arti musices* 23 (1/1992), str. 35–44; Ivano Cavallini, »Questioni di stile e struttura del melodrama nelle lettere di Cristoforo Ivanovich«, u: Francesco Passadore, Franco Rossi (ur.), *Giovanni Legrenzi e la Cappella Ducale di San Marco. Atti dei convegni internazionali di studi Venezia e Clusone 1990*, Leo S. Olschki, Firenze 1994., str. 185–199; Miloš Velimirović, »Cristoforo Ivanovich from Budva, the first historian of the Venetian opera«, *Zvuk* 77–78 (1967), str. 135–145; Miloš Milošević, »Il contributo di Cristoforo Ivanovich nell'evoluzione del melodramma seicentesco«, u*: Atti del convegno Il libro nel bacino adriatico (secc. XV–XVIII)*, Leo S. Olschki, Firenze 1992., str. 111–124; Stanislav Tuksar, »Cristoforo Ivanovich – A 17th-Century Dalmatian Migrant in Serenissima, Revisited«, u: Vjera Katalinić (ur.), *Musical Migrations in the Early Modern Age – People, Markets, Patterns, Styles*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2016., str. 49–63.

25
Uz oveći niz radova objavljenih o Bagliviju u međunarodnoj literaturi od prve polovice 18. stoljeća nadalje, usp. npr. noviju studiju: Mirko Dražen Grmek, »Život, djela i povijesno značenje Gjure Baglivija«, u: *Gjuro Baglivi, De fibra motrice et morbosa / O zdravom i bolesnom motoričkom vlaknu* (dvojezično izdanje), Prometej, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1997., str. 359–399; »Kronološki popis glavnih publikacija o životu i radu Gjure Baglivija« objavljen je na kraju ovog izdanja na str. 413–425 i obuhvaća 210 radova objavljenih između 1717. i 1997. godine.

26
Usp. Stanislav Tuksar, »'Quid agat musica in tarantis & in aliis morbis' – Ideas on Music Theraphy in *Dissertatio VI* (1695) by Giorgio Baglivi«, u: Jolanta Guzy-Pasiak, Aneta Markuszewska (ur.), *Music Migration in the Early Modern Age: Centres and Peripheries – People, Works, Styles, Paths of Dissemination and Influence*, Liber pro arte, Varšava 2016., str. 295–312.

Ivan Belostenec (Ioannes Bèllosztènècz; Varaždin, 1593.? – Lepoglava, 1675.)

Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum Aerarium / Gazophylacium Illyrico-Latinum (Zagreb, 1740.)

Ivana Belostenca i njegovo djelo uključujemo u ovaj pregled hrvatskih pisaca o glazbi stoga što je napisano u razdoblju 1670.–1675., pa pripada duhu i vremenu 17. stoljeća. Belostenec je stupio u pavlinski red 1616. godine u Lepoglavi, pavlinskom središtu Hrvatske. Studirao je u isusovačkom kolegiju u Beču i na Collegium Germanicum u Rimu. Veći dio života proveo je seleći se između četiri pavlinska samostana u Hrvatskoj: Sv. Petru u Šumi, Sveticama kraj Ozlja, sv. Heleni kraj Čakovca i Lepoglavi.[27] Napisao je i tiskao dva djela – zbirku pjesama *Bogomila* (1655., izgubljena) i *Deset propovijedi o Euharistiji* (1672.), oba tiskana u austrijskom Grazu. No Belostenčevo je životno djelo nesumnjivo *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum Aerarium / Gazophylacium Illyrico-Latinum* (Zagreb, 1740.), enciklopedijski latinsko-hrvatski / hrvatsko-latinski rječnik, uređen i djelomice proširen od strane urednika u 18. stoljeću. Njegovo je leksičko blago – oko 60.000 hrvatskih riječi – skupljeno i prezentirano u rječniku metodom tzv. kontaktne sinonimike iz svih triju hrvatskih povijesnih narječja – kajkavskog, čakavskog i štokavskog.[28] Bila je to objektivna lingvistička situacija »na terenu«, na kojem se Belostenec fizički kretao između pokrajinâ Istre i Međimurja, i metodološka orijentacija tzv. ozaljskog književnog kruga (Petar Zrinski, Fran Krsto Frankapan, Katarina Zrinska-Frankapan) kojemu je pripadao duhovno-književno u godinama rada na svojem rječniku.[29] Također, u tome je primijećen i utjecaj jezičnih načela hrvatskih protestantskih i protureformacijskih pisaca.[30]

U Belostenčevu rječniku dosad je detaljnije muzikološki obrađena samo terminologija instrumentalne glazbe.[31] U oba dijela rječnika registrirane su ukupno 444 natuknice s terminima ove vrste, kojima se označilo ukupno 92 (66+26) glazbala ili njihove različite verzije. Belostenec je tako terminološki registrirao i dokazao postojanje iznimno bogatog repertoara glazbala umjetničke i folklorne glazbe u hrvatskim zemljama sredinom 17. stoljeća, a preliminarna su istraživanja pokazala da je jednaku takvu razvedenost registrirao i za područje vokalne glazbe (21 terminološka skupina s gotovo 500 termina), što je dosad bilo predmetom tek preliminarne muzikološke klasifikacije.[32]

Istočne putopisne i etnografske teme

Bartol Đurđević (Bartolomaeus Georgievits; Mala Mlaka kraj Zagreba?, c. 1506. – Rim?, 1566?)

De Turcarum ritu et caeremoniis (Antverpen, 1544., 10 zasebnih izdanja, uključeno u pedesetak složenih izdanja)

Među hrvatskim piscima 16. stoljeća Bartol Đurđević se ističe kao posebna pojava u okvirima turkologije. Naime, smatra ga se jednim od trojice najvažnijih renesansnih autora glede relevantnosti i vjerodostojnosti njegovih izvještaja o karakteru i profilu onodobnog tursko-osmanlijskog društva. Đurđević je pao u osmanlijsko zarobljeništvo kao 20-godišnji mladić nakon bitke na Mohačkom polju, da bi kao rob bio višestruko preprodavan na područjima Male Azije i Bliskog istoka. Nakon uspješnog bijega u zapadnu Europu 1535. godine iskoristio je to svoje iskustvo i objavio u Antverpenu 1544. omanje djelo *De Turcarum ritu et caeremoniis*. To je djelo doživjelo upravo fenomenalan knjižarski i čitateljski uspjeh: do druge polovice 17. stoljeća objavljeno

je – što samostalno, što zajedno s nekim drugim djelima – u 77 izdanja na osam jezika (latinskom, njemačkom, talijanskom, francuskom, engleskom, flamanskom, češkom i poljskom), a ostalo je sačuvano u oko 350 primjeraka u devedesetak knjižnica u 17 zemalja Europe i Amerike![33] U tom se djelu nalazi i pet fragmenata s glazbenom tematikom: o mjestu glazbe u islamskim religioznim obredima što se zbivaju u džamiji; o glazbi u okviru obreda obrezivanja dječaka, osobito prilikom konvertiranja kršćana na islam; o problematici stvaranja umjetničke glazbe; o funkciji pjevanja pri obredu ukopa mrtvog tijela; o pljenidbi glazbala (orgulja i zvona) zatečenih u kršćanskim crkvama nakon osmanlijskog osvajanja.[34] Iako vrlo općenita u karakteru i formulacijama, ova i druga Đurđevićeva ispravna i objektivna zapažanja pridonijela su shvaćanju da se s druge strane željezne zavjese između onodobnih kršćanskih i islamskih društava nalazi visoko organizirano islamsko društvo s vlastitom razvijenom glazbenom i ostalom kulturom.

Luigi Bassano (Zadar, c. 1510. – ?)

I Costumi, et i modi particolari de la vita de Turchi (Rim, 1545.)

Luigi Bassano, Zadranin rođen vjerojatno u obitelji oca Talijana i majke Hrvatice, objavio je u Rimu 1545. djelo *I Costumi, et i modi particolari de la vita de Turchi* (*Običaji i osobiti načini života Turaka*), temeljeno na vlastitim iskustvima tijekom višegodišnjeg zarobljeništva u Osmanlijskom carstvu između 1532. i 1540. To djelo u raznim poglavljima uključuje deset fragmenata koji sadrže glazbene opservacije i izvještaje o uporabi i mjestu glazbe u turskom islamskom društvu i kulturi općenito: o sakralnoj glazbi (zborovi u Aja Sofiji u Istanbulu, vjerski rituali, glazba kršćanskih redovnika), o muziciranju u svakodnevnici (pjevanje robova, glazba Židova), te o glazbi što se izvodila tijekom raznih svečanosti – ženidbenih pirova, prilikom uspješnog završetka školovanja dječaka i djevojčica, uz ceremoniju obrezivanja dječaka, pri svetkovanju Bajrama, itd. Ovo Bassanovo jedino djelo bilo je slabo rasprostranjeno i stoga malo poznato u Europi unatoč upravo primjerne autorove

27
Biografski elementi o Belostencu mogu se naći u nizu objavljenih tekstova, među kojima je najraniji: Vladoje Dukat, »Izvori Belostenčeva ‘Gazophylacium latino-illyricum’«, *Rad JAZU* 227 (1923), str. 80–109.

28
Usp. Josip Vončina, »Leksikografski rad Ivana Belostenca«, u: *Jezično-povijesne rasprave*, Liber, Zagreb 1979., str. 213–269.

29
Usp. Josip Vončina, »Ozaljski jezično-književni krug«, u: *Jezično-povijesne rasprave*, Liber, Zagreb 1979., str. 197–212.

30
Usp. Josip Vončina, »Leksikografski rad Ivana Belostenca«, str. 225–229.

31
Vidi: Stanislav Tuksar, *Hrvatska glazbena terminologija u razdoblju baroka. Nazivlje glazbala i instrumentalne glazbe u hrvatskim tiskanim rječnicima od 1649. do 1742. Organografsko-povijesni i sociolingvistički aspekti*, Hrvatsko muzikološko društvo, Muzički informativni centar, Zagreb 1992., str. 55–86.

32
Usp. Stanislav Tuksar, »Ivan Belostenec, *Gazophylacium* – Terminologija vokalne glazbe«, u: Andre Mohorovičić (ur.), *Lepoglavski zbornik 1998*, Turistička zajednica grada Lepoglave, Zavod za znanstveni rad HAZU u Varaždinu, Lepoglava 1999., str. 39–66.

33
Usp. Jürgen Schwarzwald, »Bartol Đurđević – Bibliografija izdanja 1544–1686, u: *Croatica – Bibliografije*, Zagreb 1980., str. 8 i 15–17.

34
Ova je glazbena problematika zasad elementarno obrađena samo u: Stanislav Tuksar, »Vijesti o tursko-osmanlijskoj glazbi u spisu ‘De Turcarum ritu et caeremoniis’ Bartola Djurdjevića (1506?–1566?)«, u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 49, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1983., str. 679–691.

objektivnosti i znatne informativne vrijednosti čitavoga djela na područjima etnografije te društvene i kulturne povijesti. O glazbenim aspektima ovoga djela pisano je samo u talijanskoj historijskoj muzikologiji.[35]

Zaključak

Na temelju iznesenoga moguće je donijeti sljedeće zaključke:

1) U karakteru i profilu napisa o glazbi navedenih autora vidljiv je pomak od 16. na 17. stoljeće koji prati razvitak glazbeno-teorijske i znanstvene misli u Europi toga razdoblja općenito. Naime, od pretežno teorijsko-spekulativnih, doktrinalnih i deskriptivnih pristupa i obrađenih tema u napisima 16. stoljeća (Monaldi, Gučetić, Grisogono-Bartolačić, Skalić, Petrić, Vrančić, Vlačić, Đurđević, Bassano) razvojni put vodi prema izrazitijoj tematsko-profesionalnoj fokusiranosti i većoj znanstvenoj rigoroznosti autora 17. stoljeća (Alberti, Križanić, Baglivi, Ivanović, Mikalja, Habdelić, Belostenec).
2) Navedeni glazbeno-teorijski napisi očituju vrlo raznolik spektar odnosa s glazbenom praksom vremena u kojem su nastali. Jedino se Albertijev traktat izravno bavi problematikom konkretnog izvođenja ranobarokne glazbe u Splitu. Napisi Križanića, Petrića, Ivanovića, Đurđevića i Bassana upućuju samo na kulturološke aspekte glazbenog izvođenja. Tekstovi Vlačića, Baglivija i terminologija četvorice leksikografa u neizravnoj su apstraktnoj vezi s glazbenom praksom. Napisi ostale četvorice autora (Monaldi, Gučetić, Grisogono-Bartolačić, Skalić) bave se isključivo filozofijsko-spekulativnim aspektima glazbe bez odnosa s glazbenom praksom.
3) Ideje, stavovi i postignuća koja su iznijela, zastupala i dostigla spomenuta šesnaestorica glazbenih pisaca i teoretičara glazbe dio su opće europske povijesti humanizma, znanosti i filozofije 16. i 17. stoljeća. Među njima neka su regionalnog i nacionalnog, a neka opće europskog dometa i značenja. Držimo da su neke glazbeno-povijesne i glazbeno-estetičke ideje Petrića, Monaldija, Križanića, Ivanovića, Skalića, Đurđevića i Bassana svojim misaonim dometima relevantne za europsku povijest ideja. Na nacionalnoj razini, pak, leksikografska postignuća Vrančića, Mikalje, Habdelića i Belostenca važna su za hrvatsku jezikoslovnu i glazbenu povijest, a Gučetićeve informacije značajne su za povijest kazališta, glazbe i kulture općenito u Dubrovačkoj Republici. Vlačićeve ideje o glazbi relevantne su pak za povijest njemačke teologije, a Baglivijeve za povijest talijanske medicine. Napokon, Grisogono-Bartolačićevi i Albertijevi prinosi samo su od lokalnog dometa i važnosti.
4) S izuzetkom Monaldija i Gučetića, dvojice prijatelja i suradnika u dubrovačkom renesansnom humanističkom ozračju, te vjerojatne usputne suradnje dvojice protestantskih pisaca Vlačića i Skalića u njemačkim zemljama, ostali ovdje predstavljeni autori nisu se međusobno poznavali, niti su – koliko je poznato – idejno izravno utjecali jedan na drugoga. Može se, dakle, s pravom pretpostaviti da su njihove ideje i stavovi formirani neovisno jedan o drugome, u različitim uvjetima i na različitim mjestima, tako da ni u kojem razdoblju ne može biti govora o nekoj srodnoj ili čak jedinstvenoj školi, ili pak nekoj homogenoj hrvatskoj glazbeno-teorijskoj misli. Tako postignuća hrvatskih pisaca o glazbi 16. i 17. stoljeća ostaju izoliranim naporima talentiranih i obrazovanih pojedinaca, što će uostalom biti slučaj sve do novijih vremena, a u nekim slučajevima i do danas.

5) Navedena kvalifikacija može biti putokaz u razrješenju svojevrsne enigme koja do neke mjere opterećuje stariju hrvatsku glazbenu historiografiju. Naime, uz imena 17 glazbenih pisaca i teoretičara za čitavo razdoblje 16. i 17. stoljeća zasad su nam poznata imena i djela samo petorice skladatelja u 16. i šestorice skladatelja u 17. stoljeću. Logično pitanje koje se ovdje postavlja jest: zbog čega su u hrvatskim povijesnim zemljama ljudi djelatni na području riječi o glazbi bili brojniji od onih koji su glazbu primarno proizvodili (kompozitorâ)? Ili još kraće: zašto je bilo više refleksije negoli onoga o čemu se reflektira? Na to pitanje mogao bi se ponuditi kompleksan odgovor koji zadire u najšira i najopćenitija pitanja društveno-kulturnog habitusa hrvatskih zemalja navedenoga razdoblja, ali njegova bi elaboracija zahtijevala dodatni tekst znatnije duljine od ovdje propisane.

Stanislav Tuksar

La pensée musicale des auteurs d'origines croate publié aux XVIe et XVIIe siècles

Résumé

Les textes d'auteurs croates ayant trait à la musique sont révélateurs de la transition progressive du XVIe au XVIIe siècle et s'accordent avec l'évolution de la pensée musicale et scientifique européenne de cette époque. En effet, à partir d'approches et de thèmes à caractère théorico-spéculatif, doctrinal et descriptif prédominants au XVIe siècle, le chemin évolutif conduit à une focalisation thématique et professionnelle plus prononcée et à une plus grande rigueur scientifique chez les écrivains du XVIIe siècle. Les écrits théorico-musicaux cités dépeignent un éventail très varié de relations avec la pratique musicale de l'époque à laquelle ils ont été rédigés. Seul Alberti s'occupe directement, dans son traité, de la pratique concrète de la musique du haut baroque à Split. Les écrits de Križanić, Petrić, Ivanović, Đurđević et Bassano ne se rapportent qu'aux aspects culturels de la pratique musicale. Les textes de Vlačić et de Baglivi, ainsi que la terminologie recueillie par les quatre lexicographes cités, entretiennent une relation indirecte, abstraite, avec la pratique musicale. Les écrits des quatre autres auteurs (Monaldi, Gučetić, Grisogono-Bartolačić, Skalić) traitent exclusivement des aspects philosophico-spéculatifs de la musique sans tenir compte de la pratique musicale. Les idées, les positions et les réalisations de ces seize écrivains et théoriciens de la musique s'inscrivent dans l'histoire générale de l'humanisme, de la science et de la philosophie du XVIe et XVIIe siècle. Certaines d'entre elles sont d'un grand intérêt à l'échelle régionale et nationale, tandis que d'autres le sont à l'échelle européenne.

Mots-clés

la pensée musicale, auteurs d'origine croate, texte imprimé, XVIe siècle, XVIIe siècle

35
Usp. Ivano Cavallini, »La musica turca nelle testimonianze dei viaggiatori e nella trattatistica del Sei-Settecento«, *Rivista italiana di musicologia* XXI (1/1986), str. 156–169.